

EILER FERENC*

A nemzeti kisebbségek szövetségi és tartományi szintű politikai képviselete Németországban

The political representation of national minorities at federal and provincial levels in Germany

ABSTRACT: The study examines the question of how autochthonous minorities in Germany are able to represent their interests at the federal and provincial levels, with a particular focus on the issue of parliamentary representation.

KEYWORDS: Germany, national minorities, parliamentary representation, parliamentary elections, minority party, regional party, SSW

A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény kidolgozása során nem született pontos definíció a kisebbség fogalmáról, ezért a Német Szövetségi Köztársaság 1995-ben, az egyezmény ratifikációja során a védelemben részesítendő körét azok felsorolásával határozta meg. Ennek megfelelően a német kormányok négy autochton kisebbség létét ismerik el, s ezeket anyagilag is támogatják: a dán, a fríz, a szorbot és a szintit/romát.¹ Emellett visszanyúlva Capotorti meghatározásához, a nemzeti kisebbségekre jellemző objektív és szubjektív kritériumokról, összefoglalta azt is, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie egy újonnan jelentkező közösségnek ahhoz, hogy az állam az etnikai/nemzeti kisebbségi csoportot őshonosnak ismerje el: 1. tagjai német állampolgárok; 2. a többségi népetől

* Eiler Ferenc történész, a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet tudományos főmunkatársa. E-mail: eiler.ferenc@tk.hun-ren.hu. ORCID: 0009-0003-5737-0571.

** A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K143523. számú, „A kisebbségek parlamenti képviselet nemzetközi összehasonlításban: deskriptív vagy szubsztantív képviselet?” c. projekt keretében készült.

¹ Declaration contained in a letter from the Permanent Representative of Germany, dated 11 May 1995, handed to the Secretary General at the time of signature, on 11 May 1995 - Or. Ger./Engl. - and renewed in the instrument of ratification, deposited on 10 September 1997 - Or. Ger./Engl. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-List?module=declarations-by-treaty&numSte=157&codeNature=0> (Letöltés ideje: 2025. május 25.)

eltér nyelvük, kultúrájuk és történelmük, aminek köszönhetően saját identitással rendelkeznek; 3. törekednek annak megőrzésére; 4. hagyományosan (évszázadok óta) Németországban élnek; 5. saját településterületükön.² Jelenleg Németországban nem szabályozott törvényileg a nemzeti kisebbségként való elismerés eljárásrendje.³

Az öt kritériumnak a felsoroltak közül is csak a dán, a szorb és az északi fríz kisebbség felel meg maradéktalanul. A keleti frízek nagy többsége ugyan ragaszkodik saját kultúrájához, történelméhez, nyelvéhez (ez ma már az ún. Niederdeutsch/köznyelvben Plattdeutsch, nem az 1904-ben kihalt keleti-fríz), de magát a német néphez tartozónak vallja.⁴ A szintik/romák pedig igaz, hogy évszázadok óta Németországban élnek, de nincs külön tradicionális szállásterületük, az ország egész területén, szétszórva élnek.

A tanulmány azt a kérdést járja körül, hogy az őshonos kisebbségek miként tudják érdekeiket megjeleníteni és képviselni tartományi és szövetségi szinten, ezen belül pedig kiemelten foglalkozik a parlamenti képviselet kérdésével.

A németországi elismert nemzeti/etnikai kisebbségek

A jogilag elismert nemzeti kisebbségekhez tartozók létszáma nem határozható meg pontosan, mivel a II. világháború után a német politika úgy döntött, hogy a népszámlálásokon nem kérdeznak rá többé az etnikai vonatkozású információkra. Emiatt csak hozzávetőleges adatok állnak rendelkezésre, melyek jórészt a kisebbségi szervezetek becslésein alapulnak.

A dánok az északi Schleswig-Holstein tartományban élnek mintegy 50 ezren, és többségük nemcsak ért, hanem beszél is dánul. Az 1955-ös Bonn-Koppenhágai Nyilatkozatok elfogadása óta a népcsoport hivatalosan is elismert nemzeti kisebbség Németországban, amely – a kölcsönösséget tiszteletben tartva – anyaországi támogatásban is részesülhet.⁵ A többi elismert kisebbséghez hasonlóan mind

² *Möglichkeiten der Anerkennung nationaler Minderheiten in Deutschland*. WD – 3000 – 041/18, WD 3 – 3000 – 104/18. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 5. April 2018. 1–5. <https://www.bundestag.de/resource/blob/560926/0bea-ca9b05435723cd90da85c90cf05b/wd-3-104-18-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 22.)

³ *Möglichkeiten*, 2018. 7.

⁴ A Niederdeutsch (alnémet) regionális nyelvet használók nyolc észak-németországi tartományban élnek, ahol a nyelv fennmaradására és védelmére a tartományok erőfeszítéseket tesznek. Lásd a 25. lábjegyzetet.

⁵ *Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 25 Absatz 1 des Rahmenübereinkommens des Europarates zum Schutz Nationaler Minderheiten*. Bundesregierung, Berlin: Bundesregierung, 1999. 37–38. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/minderheiten/1-erster-staatenbereicht-rahmenuebereinkommen.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

a tartományi, mind a szövetségi kormány hozzájárul intézményei fenntartásához és működtetéséhez. A másik hárommal szemben azonban jelentős anyagi támogatást kap a dán kormánytól is. A közösség legfontosabb kulturális egyesülete a *Dél-Schleswigi Egyesület* (Südschleswigscher Verein), amely valójában egy 18 önálló egyesületet tömörítő, s összességében 16 ezer tagot számláló ernyőszervezet. A kisebbség tagolt intézményi hálózattal rendelkezik: a *Dél-Schleswigi Dán Iskolaegyesület* (Dänischer Schulverein für Südschleswig) fenntartásában például 55 óvoda, 40 általános iskola és egy gimnázium működik. Ezen kívül saját evangélikus egyháza van, valamint könyvtári hálózata, múzeuma, sportegyesülete, egy napilapja és egészségügyi központja idősök otthonával.⁶

A mintegy 60 ezer fríz Schleswig-Holsteinben és Alsó-Szászországban él. Előbbiben az északi, utóbbiban a keleti és saterfrízek. A keleti frízek már nem ismerik őseik anyanyelvét, annak egy változatát csupán a mintegy 2000 saterfríz beszéli. Az északi frízek közül nagyjából 10 ezren használják még anyanyelvüket. A németországi és hollandiai frízeket szervezetileg a *Fríz Tanács* (Interfriesischer Rat) fogja össze, melynek három szekciója van (nyugati [hollandiai], keleti és északi). Szabályos időközönként közös rendezvényeket tartanak, és a keleti és északi szekció részt vesz a szövetségi kormánnyal való kapcsolattartásban. Az északi frízeknek három fontos egyesületük van: az Északi-Fríz Egyesület (Nordfriesischer Verein) a nyelv és kultúra megőrzése mellett kiemelt figyelmet fordít a természetvédelmi kérdésekre, a *Fríz-Schleswigi Egyesület* (Friesisch-Schleswigscher Verein) működésének központjában a nyelv- és identitásörzés, valamint a dán kisebbséggel való szoros (politikai) együttműködés áll, az Északi-Fríz Színház Egyesület (Verein Et Nordfriisk Teoter) pedig fríz nyelvű színházi előadásokat szervez, hangjátékokat és filmeket készít. Nincs önálló fríz iskolai hálózat, a nyelvet választható tantárgyként tanulhatják a gyerekek az állami általános iskolákban vagy a dán iskolák némelyikében. Az Északi-Fríz Intézet (Nordfriisk Instituut), valamint a *Ferring Alapítvány* (Ferring Stiftung) a nyelv, a kultúra és a történelem kutatásával foglalkozik. De van a népcsoportnak egy saját rádióadója is, amely naponta két órát sugároz fríz nyelven. Az alsó-szászországi keleti frízek legjelentősebb, évszázadokra visszatekintő intézménye a *Keleti-Fríz Táj* (Ostfriesische Landschaft) nevű önkormányzati egyesület. A kultúra, oktatás terén fejt ki aktivitást, de kiemelt figyelmet fordít a regionális nyelv (Niederdeutsch/Plattdeutsch) megőrzésére is. A saterfrízek egyesülete a *Saterlandi Helytörténeti Társulat* (Heimatverein Saterland), amely a helyi szokások és a nyelv megőrzésére koncentrál. Hosszú évek

⁶ A dán kisebbségről összefoglalóan lásd Erster Bericht, 1999. 35–38; Éger György: Intézet a határon. *Regio*, 1997/3–4. 175–180; *Nationale Minderheiten in Deutschland, Minderheitensprachen und Regionalsprache Niederdeutsch*. Berlin: Bundesministerium des Innern und Heimat, 2024. 11–17. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/heimat-integration/nationale-minderheiten/BMI24036-minderheiten-und-regionalsprachen-5-auflage.html>

erőfeszítéseként sikerült elérnie, hogy az óvodákban és az iskolákban ma már – igény esetén – lehetőség van anyanyelvű oktatásra is.⁷

A szorbok/vendek a frizekhez hasonlóan két tartományban élnek az ország keleti részén, 20 ezren Brandenburg tartományban (Niederlausitz), 40 ezren Szászországban (Oberlausitz). Kb. 35 ezren beszélik még a felső- vagy alsószorbot. Az NSZK és az NDK 1990-es Egyesülési Szerződésének jegyzőkönyve garantálja a korábban NDK-ban élő népcsoport jogait, egyesületeinek támogatását. Emellett az 1994-es brandenburgi Szorb/Vend-törvény és az 1999-es szászországi Szorb-törvény (és ezek későbbi módosításai) szabályozzák a közösségek jogait. A szorb óvodák mellett mindkét tartományban van lehetőség a kisebbség által lakott területeken a kétnyelvű oktatásban való részvételre, vagy arra, hogy a szorbot idegen nyelvként tanulják az iskolákban. Legfontosabb egyesületük a több mint száz éve alapított, jelenleg 7500 tagot számláló *Domowina*, amely ernyőszervezetként képviseli tagszervezeteinek érdekeit a politikum, a közigazgatás és a nyilvánosság felé. (Iskola- és sportegyesület, ifjúsági, vallási és kulturális egyesületek stb.) Ezen kívül a kisebbségnek múzeumai, színháza és társulatai, tudományos intézete, napi és hetilapja, saját kiadója, rádió- és TV-programja is van.⁸

A szintik és romák számát különböző becslések 60 és 500 ezer fő közé teszik. Az 1950-es években hozták létre első szervezeteiket, s főleg a tényleges polgári jogegyenlőségre, valamint arra törekedtek, hogy az állam hivatalosan ismerje el a roma holokauszt tényét. 1995 óta számítanak elismert nemzeti kisebbségnek. 1982 óta működik ernyőszervezetük, az országos hatókörű, magát érdekképviselői szervként meghatározó *Német Szintik és Romák Központi Tanácsa* (Zentralrat Deutscher Sinti und Roma). Ezen kívül két fontos országos egyesületük működik, a 2000-ben alapított *Németországi Szinti Szövetség* (Sinti Allianz Deutschland) és a 2021-ben alakult *Szintik és Romák Szövetségi Egyesülete* (Bundesvereinigung der Sinti und Roma). A kisebbség talán legfontosabb intézménye a *Német Szintik és Romák Dokumentációs és Kulturális Központja* (Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma) Heidelbergben.⁹

A bevettnek számító kisebbségek mellett vannak olyan etnikai/nemzetiségi csoportok is (lengyelek, jenisek), melyek szervezetei ugyan évek óta törekednek arra, hogy a német állam beemelje őket az elismert kisebbségek körébe, a szövetségi kormányok szerint azonban a fentebb ismertetett öt kritériumnak nem felelnek meg

⁷ Lásd Erster Bericht, 1999. 41–42; Nationale Minderheiten in Deutschland, 2024. 22–31.

⁸ Összefoglalóan lásd Erster Bericht, 1999. 38–41; Nationale Minderheiten in Deutschland, 2024. 41–49; Elle, Ludwig: Das Volk der Sorben in Deutschland. In: Bielefeldt, Heiner – Lüer, Jörg (Hgg.): *Rechte nationaler Minderheiten*. Bielefeld: transcript Verlag, 2004, 152–165; Lausitz. Die Sorben/Wenden – verbinden die Lausitz. Bad Muskau: Zukunftswerkstatt Lausitz, 2020. 1–28. https://www.domowina.de/fileadmin/Assets/Domowina/Mediathek/Publicationen/zwl_broschuere_sorben_wenden.pdf (Letöltés ideje: 2025. május 1.)

⁹ Lásd Erster Bericht, 1999. 42–44; Nationale Minderheiten in Deutschland, 2024. 33–39.

maradéktalanul, ezért nem is részesülnek állami elismerésben – s így anyagi támogatásban sem. Kétségtelen, hogy a Ruhr-vidéken a 19. században letelepült lengyel bányászok leszármazottai közül még sokan Németországban élnek, ők azonban a hivatalos álláspont szerint már régen asszimilálódtak, a magukat lengyelként meghatározók pedig 1945 után érkeztek Németország mai területére, így migránsnak számítanak. (Egykor Kelet-Poroszországban és Felső-Sziléziában sok lengyel élt, ezek a területek azonban a világháború után Lengyelországhoz kerültek.)¹⁰ 2019-ben a cigány népcsoportokhoz tartozó jenisek hasonló megkereséssel fordultak a kormányhoz. Kérésüket azzal az indokkal utasították el, hogy nem különböznek nyelvükben, kultúrájukban és történelmükben a többségi néptől.¹¹ Az Európa Tanács illetékes Tanácsadó Bizottsága (A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény) ugyan mindkét ügyben rugalmasságra intette a német kormányt az 5. Németországgal foglalkozó országjelentésében, az azonban nem változtatott elutasító álláspontján.¹²

Résztétel a tartományi/szövetségi intézmények és testületek munkájában

Az európai államok között nagy különbségek vannak abban a tekintetben, hogy a többségi társadalmak politikai berendezkedése milyen lehetőségeket biztosít az elismert kisebbségeknek arra, hogy azok beleszóljanak a nemzetiségi létükből fakadó speciális igényeikkel kapcsolatos döntéshozatali folyamatokba. Németország esetében a helyzetet bonyolítja, hogy szövetségi államról beszélünk, ahol a tartományok jelentős önállósággal rendelkeznek, s ez az autonómia (legalábbis a kérdés egyes vonatkozásainak – például a parlamenti választásnak – a tekintetében)

¹⁰ *Fünfter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 25 Absatz 2 des Rahmenübereinkommens des Europarats zum Schutz nationaler Minderheiten*. Berlin: Bundesregierung, 2019. 128–129. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/minderheiten/5-fuenfter-staatenbericht-rahmenuebereinkommen.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

¹¹ *Anerkennung der Jenischen als nationale Minderheit in Deutschland. Kleine Anfrage der Abgeordneten Petra Pau, Nicole Gohlke, Gökay Akbulut, Clara Bünger, Anke Domscheit-Berg, Dr. André Hahn, Susanne Hennig-Wellsow, Ina Latendorf, Cornelia Möhring, Sören Pellmann, Martina Renner, Dr. Petra Sitte, Kathrin Vogler und der Fraktion DIE LINKE*. Deutscher Bundestag 20. Wahlperiode. Drucksache 20/8307. Berlin: Deutscher Bundestag, 12.09.2023. 1–6. itt 2, 5. <https://dserver.bundestag.de/btd/20/083/2008307.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

¹² *Fünfte Stellungnahme zu Deutschland*. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Straßburg: Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2022. 10–12. <https://rm.coe.int/5th-op-germany-de-full-version/1680a6e5ca> (Letöltés ideje: 2025. április 10.)

a nemzetiségi ügyek kezelésére is kiterjed.¹³ Az országban alapvetően két útja van annak, hogy a kisebbségek ne csak tárgyai, hanem alanyai is lehessenek a nemzetiségpolitikának: az egyik a (szűken értelmezett) politikai participáció, a másik a részvétel olyan szövetségi és/vagy tartományi kormányzatok által létrehozott intézményekben illetve testületekben, melyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a kisebbségi szervezetek bekapcsolódjanak az őket érintő döntések előkészítésébe, megvalósításába illetve a végrehajtás ellenőrzésébe.¹⁴

Tartományi szint

Tartományi szinten Schleswig-Holsteinben, Szászországban és Brandenburgban is működik a kormány mellett egy-egy megbízott (mögötte természetesen a szükséges hivatali apparátussal), aki az ott élő kisebbségek ügyeiben illetékes. Ez Schleswig-Holsteinben a miniszterelnök tanácsadója a dán, a fríz és a szinti/roma kisebbségek ügyeiben,¹⁵ Szászországban a Tudományügyi, Kulturális és Turisztikai Minisztériumba integrálva foglalkozik a szorbok kapcsán felmerülő kulturális kérdésekkel, hasonlóan Brandenburghoz, ahol a Tudományügyi és Kulturális Minisztérium államtitkára felel az államigazgatás legfelső szintjén a szorb kisebbségért.¹⁶ A napi ügyek vitele mellett a megbízottak képviselik a kormányt az évente kisebbségi ügyekben megrendezésre kerülő szövetség- és tartományközi konferenciákon, de elsőrendű feladatukként szoros kapcsolatot tartanak fenn a tartományi gyűlések mellett működő és kisebbségi érdekeket képviselő, az érintett közösségek szervezeteinek közreműködésével és/vagy bevonásával egy-egy törvényhozási ciklusra megalakított szervekkel is.

Ezek a fórumok hasonló feladatot töltenek be, de az eltérő törvényi szabályozásnak megfelelően különbözőképpen jönnek létre. Brandenburgban a szorb kisebbséghez tartozók maguk választják meg a *Szorbok/Vendek Ügyeiért Felelős Tanácsot* (Rat für Angelegenheiten der Sorben/Wenden), míg Szászországban a tartományi parlament dönt az illetékes tanács (Szorb Ügyek Tanácsa – Rat für

¹³ Mozgásterületet korlátozzák az európai szintű elfogadott jogszabályok, valamint a szövetségi és tartományi kormányok közötti együttműködésre kidolgozott gyakorlatok, s az ebből következő szervezeti adottságok.

¹⁴ A kérdésről lásd Schönbaum Attila: A kisebbségi pártok az európai pártrendszerben. In: Szarka László et al. (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2009. 45–49.

¹⁵ *Bericht der Landesregierung – Der Ministerpräsident. Minderheiten- und Volksgruppenpolitik in der 20. Legislaturperiode (2022 – 2027) – Minderheitenbericht 2024. Drucksache 20/2798.* Schleswig-Holsteinischer Landtag, Kiel: Schleswig-Holsteinischer Landtag, 17.12.2024. 6–7. <https://www.landtag.lth.de/infothek/wahl20/drucks/02700/drucksache-20-02798.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

¹⁶ Gesetz über die Ausgestaltung der Rechte der Sorben/Wenden im Land Brandenburg (Sorben/Wenden-Gesetz - SWG) 7. Juli 1994. § 5a. *Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg*, 1994/21. 294. <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/swg#6> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

sorbische Angelegenheiten) öt tagja felől a kisebbségi szervezetek által javasolt személyek közül.¹⁷ A *Schleswig-Holsteini Fríz Népcsoport Ügyeivel Foglalkozó Grémiumot* (Gremium für die Fragen der friesischen Volksgruppe im Lande Schleswig-Holstein) a tartományi gyűlés elnöke hívja össze és évente kétszer ülészik. Tagjai a tartományi gyűlés elnöke, a kisebbségi ügyekért felelős megbízott, az illetékes minisztérium képviselője, a tartományi gyűlés frakcióinak illetékes képviselői, a szövetségi parlament tartományi képviselői és a Fríz Tanács delegáltjai.¹⁸ Hasonló felépítéssel és jogkörrel működik a *Schleswig-Holsteini Német Szinti és Roma Kisebbség Ügyeivel Foglalkozó Grémium* (Gremium für Fragen der Minderheit der deutschen Sinti und Roma in Schleswig-Holstein), melyet 2013-ban hoztak létre a Landtag mellett.¹⁹ Mind a négy esetben biztosított a kisebbségek részvétele, de a szorb kisebbség ügyeivel foglalkozó grémiumok fejthetik csak ki aktivitásukat „napi szinten”. A szorb tanácsok részt vehetnek a tartományi gyűlések szakbizottságainak és plenáris üléseinek a kisebbséget (is) érintő alkalmain, valamint a kormányok szorbbokkal foglalkozó döntéseinek előkészítő tanácskozássain, konzultációs és tanácsadó jogkörrel.

A schleswig-holsteini fríz és a brandenburgi és szászországi szorb intézményhálózat (egy részének) működését anyagilag a szövetségi és tartományi kormányok együtt, alapítványi formában biztosítják, amelyek irányításában és ellenőrzésében – a finanszírozók mellett – maguk a tartományok által tárgyalópartnernek elismert kisebbségi (érdekképviselőt ellátó) szervezetek is helyet kapnak. A 2020-ban szorb mintára létrehozott *Fríz Alapítványban* (Stiftung für das sorbische Volksgruppe im Lande Schleswig-Holstein) a 9 tagú kuratóriumból 4 helyet foglalnak el a népcsoportokhoz tartozó küldöttek.²⁰ A jelenlegi formájában 1998 óta működő *Szorb Alapítvány* (Stiftung für das sorbische Volk) hatóköre mindkét tartományra kiterjed. A 15 tagú kuratóriumba négy főt delegálnak a szászországi szorb szervezetek és intézmények, kettőt pedig a brandenburgiak.²¹

¹⁷ Uo. § 5.; Sächsisches Sorbengesetz vom 31. März 1999. *Sächsischer Gesetz und Verordnungsblatt*, 1999/7. 161. § 6. <https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/3019-Saechsisches-Sorbengesetz#p6> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

¹⁸ Bericht der Landesregierung, 2024. 89; Schleswig-Holsteinischer Landtag, Gremium für die Fragen der friesischen Volksgruppe im Lande Schleswig-Holstein. <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/friesengremium/> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

¹⁹ Schleswig-Holsteinischer Landtag, Gremium für Fragen der Minderheit der deutschen Sinti und Roma in Schleswig-Holstein. <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/sinti-und-roma-gremium/> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

²⁰ 1815/2019. Gesetz über die Errichtung der „Stiftung für die Friesische Volksgruppe im Lande Schleswig-Holstein“ (Friesenstiftung) und zur Änderung des Gesetzes zur Ausführung des Ersten Staatsvertrages zum Glücksspielwesen in Deutschland. Kiel, 13. Januar 2020. *Gesetz- und Verordnungsblatt für Schleswig-Holstein*, 2020/1. 4–6. itt 5. <http://liss.h.lvn.parlanet.de/shlt/liss-h-dok/infoteh/gvb/2020/XQQGV201.pdf#page=4> (Letöltés ideje: 2025. április 11.)

²¹ Staatsvertrag zwischen dem Land Brandenburg und dem Freistaat Sachsen über die Errichtung der „Stiftung für das sorbische Volk“ 28. August 1998. *Gesetz- und Verordnungsblatt für das*

Szövetségi szint

A nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos ügyek alapvetően tartományi, illetve önkormányzati illetékességi körbe tartoznak. Mivel azonban a szövetségi kormány nemzetközi kötelezettséget vállalt az őshonos kisebbségek érdekeinek védelmére, s ezek intézményeit, projektjeit anyagilag is támogatja, szükség volt olyan berlini fórumok létrehozására, melyek segítségével az érintett szervezetek kapcsolatot tarthatnak fenn az aktuális kormánnyal és parlamenttel. Az autochton kisebbségeknek és az alnémetül beszélők csoportjának legfontosabb szövetségi szintű kapcsolata a német kormány belügyminisztériumához telepített, kivándorlási kérdésekért és nemzeti kisebbségekért felelős megbízottjának hivatala (Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten). A megbízott nemcsak információkkal látja el a hozzá forduló kisebbségi szervezeteket, de szükség esetén szakmai tanácsokat is ad az őt megkeresőknek. Emellett állandó résztvevője (és szervezője) azoknak az évente tartandó szövetség- és tartományközi rendezvényeknek, melyeken a szövetségi és tartományi kormányok, parlamentek küldöttei mellett a kisebbségek ernyőszervezetei is részt vesznek teljes jogú partnerként.²² (A Keretegyezményben és a Nyelvi Chartában vállalt kötelezettségek megvalósítását évente felülvizsgáló konferenciák [Implementierungskonferenzen], valamint az egyes kisebbségek ügyeit évente legalább egyszer áttekintő, a belügyminisztérium illetékességi körébe tartozó négy, az adott nemzetiségek ügyeivel foglalkozó ún. tanácsadó bizottság.)²³

A négy autochton kisebbség ernyőszervezetei (Domowina, Német Szintik és Romák Központi Tanácsa, Fríz Tanács, Dél-Schleswigi Egyesület) 2004-ben egy konzultációs fórumot hoztak létre. A *Kisebbségi Tanács* (Minderheitenrat) feladata nem csupán a kisebbségek közötti kapcsolattartás és az információcsere biztosítása, hanem a közös célok érdekében kifejtendő lobbitevékenység is. A Tanács a belügyminisztérium támogatásával fenntart Berlinben egy ötfős *Kisebbségi Titkárságot* (Minderheitensekretariat), amely egyfajta összekötő irodaként működik a kormány, a parlament, a közigazgatás, a különböző szervezetek, a sajtó és

Land Brandenburg, 1998/15. 220. <https://bravors.brandenburg.de/de/vertraege-237623> (Letöltés ideje: 2025. április 12.)

²² A megbízott munkájáról lásd *Tätigkeitsbericht der Beauftragten der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten. April 2022 – Mai 2025*. Bonn, 13. Mai 2025. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/heimat-integration/BMI25056-taetigkeitsbericht_ausb.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (Letöltés ideje: 2025. május 17.)

²³ Bund-Länder-Konferenzen zum Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten und zur Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen (Implementierungskonferenzen); Beratende Ausschüsse. Ezen kívül van egy szövetség-tartományközi bizottság az antiziganizmus ellen és a szinti és roma életéért (Bund-Länder-Kommission zur Bekämpfung von Antiziganismus und für das Leben von Sinti und Roma).

a Kisebbségi Tanács között. Eközben PR- és lobbitevékenységet folytat, figyelemmel kíséri a törvények végrehajtását, szakértői véleményeket készít.²⁴

2002-ben alapították meg a Niederdeutsch használatában érintett nyolc észak-németországi szövetségi tartománynak, valamint a *Plattdeuschot Beszélők Csoportjának* (Gruppe der Plattdietsch Sprechende, az egykori oroszországi német mennoniták leszármazottai, akik ezt a nyelvet beszélik) 2-2 küldöttjéből álló ún. *Alnémet Szövetségi Tanácsot* (Bundesrat für Niederdeutsch). A Tanács érdekeit napi szinten a négy főből álló, a szövetségi belügyminisztérium által is támogatott hamburgi *Alnémet Titkárság* (Niederdeutschsekretariat) képviseli.²⁵

A parlamenti érdekképviselet kérdése

A kisebbségek tartományi és szövetségi szintű politikai képvisellete megvalósulhat egy önálló etnikai alapú párt aktivitása révén, de úgy is, hogy országos (ideológiai alapú) pártok vállalják fel a kisebbségek érdekeinek képviselését.²⁶ Németországban mindkét útra volt s van ma is példa. Ahhoz, hogy kisebbségi pártok egyáltalán bejuthassanak a törvényhozásba, a közösségek tagjainak alacsony létszáma miatt mindenképpen kedvezményes eljárásokra van szükség. Míg szövetségi szinten lényegében már az ötvenes évek óta érvényben vannak azok a jogszabályok, melyek a kisebbségi pártokat pozitív diszkriminációban részesít(het)ik, tartományi szinten hasonló szabályozás csak Schleswig-Holsteinben és Brandenburgban fordul elő a dán (és a fríz) valamint a szorb kisebbség politikai szerveződéseinek támogatására.

A szövetségi és a két tartományi választási rendszer, illetve a kisebbségeknek nyújtott kedvezmények is hasonlítanak egymáshoz. Arról, hogy egy párt kisebbségi párt-e, a Szövetségi Választási Bizottság, illetve a tartományi Választási Bizottságok döntenek a választást megelőzően. Döntésüket nem segítik jogszabályokba foglalt, részletekben meghatározott kritériumok. Ha úgy döntenek, hogy a magát egy kisebbség képviselőjeként meghatározó párt valóban elismerhető kisebbségi pártnak, akkor az elindulhat a választáson, és automatikusan érvényesek lesznek rá a nemzeti kisebbségek számára juttatott kedvezmények is.²⁷ Rögtön a folyamat ele-

²⁴ Minderheitensekretariat. <https://www.minderheitensekretariat.de/> (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

²⁵ Nationale Minderheiten in Deutschland, 2024. 56–57. A Titkárságról lásd <https://www.niederdeutschsekretariat.de/> (Letöltés ideje: 2025. május 30.)

²⁶ Schönbaum, 2009. 49.

²⁷ Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*. Budapest: Gondolat, 2024. 279–280. A figyelembe veendő ismérvekről lásd *Kriterien für die Anerkennung nationaler Minderheiten*. WD 3 – 3000 – 067/09. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 2009. 6. <https://www.bundestag.de/resource/blob/418438/81e43b425-de854eda21f13759f9c3f5b/wd-3-067-09-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. május 1.)

jén mentesülnek például attól a többi pártnak és egyéni indulónak előírt kötelezettség alól, hogy az egyéni körzetekre, illetve a tartományi pártlistákra meghatározott számú választói ajánlást gyűjtsenek össze és mutassanak be.²⁸

A német szövetségi és tartományi választási szisztéma vegyes rendszer, amelyben minden állampolgárnak két szavazata van. Az „elsőszavazattal” (Erststimme) a lakóhely körzetében induló egyéni jelöltekre, míg a „másodszavazattal” (Zweitstimme) a tartományi pártlistákra lehet szavazni. A Bundestagba való bejutáshoz a pártoknak vagy három egyéni körzetet kell elnyerniük (a Landtagok esetében ez a szám egy), vagy az országos átlagot tekintve el kell érniük az 5%-os bejutási küszöböt. Ez alól a nemzeti kisebbségek pártjai mentességet élveznek. Ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy ne számítsa a megmérettetés eredménye, hisz a rájuk leadott szavazatok számának el kell érnie az egy mandátumhoz szükséges „természetes küszöböt”. Feltehetően ennek a ténynek tudható be, hogy a kisebbségi pártok közül csak a *Dél-Schleswigi Választási Szövetség* (Südschleswigscher Wählerverband – SSW) méretteti meg magát önálló indulóként szövetségi és tartományi szinten. (A szorb pártok általában járási és helyi önkormányzati választásokon indulnak, más pártokkal szövetkezve.) Két körülmény is erősíti az SSW választási pozícióit. Először is a párt nemcsak a dánok, hanem a frízek érdekképviseleti szerveként, s egyfajta regionális pártként pozicionálja magát. Emellett megváltozott a kisebbségi párt választáson való részvételének szabályozása is: az 1996-ig érvényes közvetlen választás mellé bekerültek itt is a másodszavazatok, s a korábbi gyakorlattól eltérően 2000 óta már nemcsak a dánok nagy része által lakott Dél-Schleswigben, hanem az egész tartomány területén lehet szavazni a pártra.²⁹

Az SSW az 1945 utáni első parlamenti ciklus (1949–1953) kivételével egészen 2021-ig nem küldött képviselőt a Bundestagba. 1961-től távol is maradt az országos választásoktól, s csak a tartományi választásokon indult el (1996-ig ciklusonként egy képviselői helyet szerezve). A tízes évek második felében azonban megváltozott a párt stratégiája, s a tagság úgy döntött, hogy hosszú évtizedek után ismét elindul a szövetségi választásokon. A 2021-es megmérettetés eredményeként 55 300 szavazatot kapott, amivel sikerült egy személyt, Stefan Seidlert bejuttatnia a parlamentbe, 2025-ben pedig 76 126-ot, ami a három évvel korábbi eredmény

Brandenburgban a Választási Bizottság a Szorb Tanács bevonásával dönt arról, hogy a nemzeti kisebbség pártjának tekinthető-e a vizsgált párt. Farkas, 2024. 288–289.

²⁸ *Ausnahmeregelungen für Parteien nationaler Minderheiten bei der Wahl zum Deutschen Bundestag*. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 2009. 4. <https://www.bundestag.de/resource/blob/418436/986a2d652db0c32bc94b2fbbfc0132db/wd-3-051-09-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

²⁹ Uo. 4–5. A szövetségi és tartományi szintű választójogi szabályozáshoz lásd Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten. *Kre-Dit*, 2022/2. 1–16. <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/farkas-gyorgy-tamas-a-nemet-valasztasi-rendszer-kisebbségekre-vonatkozó-rendekezesei-szo-vetsegi-es-tartomanyi-szinten/> (Letöltés ideje: 2025. április 8.)

megismétléséhez volt elegendő. A tartományi választásokon ugyanakkor 2017-ben 48 968, 2022-ben pedig 79 301 másodsavazat érkezett az SSW listájára, ezzel három, illetve négy képviselőt juttatva a Landtagba.³⁰ Utóbbi eredmény azért is különösen értékes, mert így a párt történelme során először alakíthatott saját frakciót.

Az 5%-os küszöb kérdése többször is heves indulatokat váltott ki hol a kisebbségek, hol az 5%-os küszöböt el nem érő országos pártok oldalán. A Frízek párt (Die Friesen) például, mely a keleti fríz lakosság képviselőtét tűzte ki célul maga elé, szeretne volna 2007-ben elérni, hogy Alsó-Szászországban se vonatkozzék a kisebbségi pártokra (azaz rá) az 5%-os választási küszöb, hasonlóan Schleswig-Holsteinhez és Brandenburghoz. Miután kérését a Választási Bizottság elutasította, a 2008-as választást követően panaszt nyújtott be az eljárás ellen. A kormány és a parlament illetékes bizottságai azonban ezt elutasították, s hasonlóan döntött az Alsó-Szász Állami Bíróság (Alkotmánybíróság), majd pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága is, arra hivatkozva, hogy minden tartomány maga dönt arról, hogy alkalmazza-e az 5%-os küszöböt a kisebbségi pártokra vagy sem. Nincs ugyanis olyan nemzetközi kötelezettség, amely a belső tartományi törvényhozás rendelkezéseit ebben a kérdésben felülírja.³¹

Az országos pártok oldaláról legkomolyabban Schleswig-Holsteinben fogalmaztak meg panaszt a rendszerrel kapcsolatban. A 2012-es választások után ugyanis az SSW belépett a kormánykoalícióba (SPD, Die Grünen, SSW), s ezzel először fordult elő, hogy egy 5%-os küszöb alól mentesített kisebbségi párt állásfoglalása döntött arról, hogy ki alakíthasson kormányt a tartományban. Az Északi Fiatal Unió (Junge Union im Norden) a tartományi alkotmánybírósághoz fordult, azt panaszolva, hogy az SSW visszaél azzal a kedvezménnyel, amelyet csupán és kizárólag azért kapott, hogy a kisebbség kulturális és oktatási érdekeit képviselje. A pártok esélyegyenlőségét pedig álláspontja szerint súlyosan sérti, hogy az SSW immár tartományi és nem kisebbségi fókuszú politikát folytat, mégis él a törvény adta kedvezménnyel. Az alkotmánybíróság a Junge Union panaszát alaptalannak ítélte, azzal az indoklással, hogy az 5%-os küszöb elengedése nem sérti valójában a pártok esélyegyenlőségét, s a tartomány alkotmánya is tartalmazza a választójog ilyen értelmű szabályozását. (Megjegyezve ugyanakkor, hogy a Választási Bizottság minden egyes választás előtt felülvizsgálni köteles, hogy a kisebbségi párt valóban az érintett nemzeti kisebbség pártjának tekinthető-e?)³²

³⁰ Geschichte des SSW. <https://www.ssw-sh.de/ueber-uns/geschichte> (Letöltés ideje: 2025. április 8.)

³¹ Ausnahmeregelungen, 2009. 5–6.

³² Urteil im dem Verfahren über die Wahlprüfungsbeschwerden. Schleswig-Holsteinisches Landesverfassungsgericht –LVerfG 9/12 – Schleswig, 13.09.2013. https://www.schleswig-holstein.de/DE/justiz/gerichte-und-justizbehoerden/LVG/Entscheidungen/Dokumente/Urteil_9_12.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (Letöltés: 2025. május 2.); Edinger, Florian: Verfassungsmäßigkeit der Befreiung des Südschleswigschen Wählerverbans (SSW) von der

Az SSW mellett mind szövetségi, mind tartományi szinten bekerülnek a parlamentekbe pártszínekben olyan képviselők, akik maguk is valamelyik kisebbséghez tartoznak (vagy azzal szimpatizálnak), s ezért külön figyelmet szentelnek a témakörnek. Ők nem ritkán a frakciók feladatkiosztásának megfelelően illetékesek is lesznek a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekben, s részt vesznek a kormányok és parlamentek mellett működő informális fórumokon, tanácsadó bizottságokban, együtt a kisebbségi szervezetek delegáltjaival.

Szövetségi szinten a kisebbségi érdekek legfőbb szószólója 1991 és 2017 között Maria Michalk sorb képviselő volt a CDU színeiben. Az első két ciklusban tartományi listáról került be a Bundestagba, 2002 után pedig egyéni képviselőként.³³ Az elmúlt két periódusban ezt a feladatot az SSW képviselője, Stefan Seidler vette át. Emellett a frakcióknak is megvannak azok a tagjai, akik a kisebbségi ügyekben illetékesek. Közülük az Észak-Frieslandi Denise Loop (Bündnis 90 / Die Grünen) 2022-ben Seidlerrel közösen megalakította a Kisebbségek Parlamenti Körét. Ez ugyan nem része a parlamenti struktúrának, így informális szervezetként természetesen nem is rendelkezik egy frakció jogosítványaival, de a kisebbségek ügyét mégis láthatóvá tette a Bundestag kisebbségi ügyekben nem ritkán tájékoztatlannak számító, a kérdést gyakran idegenkedve kezelő képviselői előtt is, és sikerrel lépett fel a kisebbségi támogatásokat érintő 2022-es tervezett megszorítások ellen.³⁴

Tartományi szinten tehát Schleswig-Holsteinben a kisebbségek érdekeit az SSW jeleníti meg, amely pártként rendszeresen megméreti magát a választásokon, s állandó szereplője a tartomány politikai életének. Az északi kisebbségek szervezetei között a politikai fellépésnek erről a formájáról egyetértés uralkodik. A dánokkal és frízekkel ellentétben a sorbok megosztottak a kérdésben. Legrégbbi szervezetük, a Domowina vezetősége két okból is elutasítja a pártként való indulást: először is azért, hogy ne növeljék a megosztottságot a népcsoporton belül, másodsor pedig azért, mert a régóta bejáratott útban hisznek, a megválasztott képviselőknél való lobbizás hatékonyságában. (Annál is inkább, mert Szászország nem törölte el az 5%-os választási küszöböt.)

Fünf-Prozent-Klausel. Zum Urteil des Schleswig-Holsteinischen Landesverfassungsgerichts vom 13. September 2013. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 2014/2. 460–464.

³³ Maria Michalk will sich weiterhin für die sorbische Minderheit einsetzen. *Deutscher Bundestag, Online-Dienste*, 06.06.2017. <https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2017/kw23-wege-michalk-509846> (Letöltés ideje: 2025. május 2.)

³⁴ Az AfD kivételével minden parlamenti pártból részt vettek képviselők a formációban. SSW-Mann Stefan Seidler gründet Minderheitengruppe im Bundestag. *Nord-schleswig*, 06.07.2022. 5. <https://www.nordschleswiger.dk/sites/default/files/media/file/35f9424d25f6c55c14e839f24c84e986.pdf> (Letöltés ideje: 2025. május 2.); *Gemeinsame Pressemitteilung von: Stefan Seidler (SSW) und Denise Loop (Bündnis 90 / Die Grünen) Erfolgsbilanz des Parlamentskreis Minderheiten im Bundestag*. Berlin, 25.06.2024. <https://stefan-seidler.info/2024/06/25/erfolgsbilanz-des-parlamentskreis-minderheiten-im-bundestag/> (Letöltés ideje: 2025. április 12.)

A szászországi tartományi parlamentben mindig voltak olyan képviselők, akik felvállalták szorb származásukat, s hajlandók is voltak tenni a kisebbség ügyeiért.³⁵ Legismertebbek közülük a tartományi parlamentbe listáról bekerült Heiko Kosel, aki 1999 és 2018 között a kisebbségi ügyekért felelt először a PDS, majd 2005 után a Die Linke frakcióban; az 1990-től 2024-ig a CDU színeiben folyamatosan direkt mandátumot szerző Marko Schiemann és Stanislaw Tillich (CDU), utóbbi 2008 és 2017 között Szászország miniszterelnöke is volt. A brandenburgi parlamentben is vannak képviselők, akik felvállalják szorb identitásukat, s akik komoly kapcsolatokat ápolnak a nemzetiségi civil szervezetekkel: Julian Brüning (CDU) 2019 óta tagja a tartományi gyűlésnek, Falk Peschel (Bündnis Sarah Wagenknecht) pedig 2024 óta, mindketten listáról bejutva.

Nem mindenki ért azonban egyet az érdekképviseletnek ezzel a formájával. A 2005-ben *Vend Néppárt*ként (Wendische Volkspartei) alakult, és 2010-ben Lausitzer Allianz-ra átkeresztelt formáció például el kívánja érni, hogy Szászországban is töröljék el a kisebbségi pártok számára az 5%-os küszöböt. Törekvéseit eddig nem koronázta siker, ezért nem is indultak el a tartományi parlamenti választásokon, csupán más pártokkal együtt az önkormányzatiakon – mérsékelt sikerrel.³⁶ Hasonló karriert futott be a 2019-ben alakult *Szorbok Pártja* (Partei der Sorben) is. A Domowinával elégedetlen szorb aktivisták/politikusok 2018-ban egy alulról kezdeményezett választás útján megalakították a Serbski Sejm elnevezésű „össz-szorb parlamentet”, melyet azonban sem a tartományi kormányok, sem pedig Berlin nem fogad el tárgyalópartnernek.³⁷

Az SSW tartományi és szövetségi parlamenti aktivitása³⁸

A Dél-Schleswigi Választási Szövetség az egyetlen olyan kisebbségi párt Németországban, amely (szövetségi, tartományi) parlamenti szinten képvisel nemzeti

³⁵ Fomferek, Sandra: Von Dänen lernen heißt siegen lernen. *Spiegel*, 19.04.2005. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/sorbische-minderheit-von-daenen-lernen-heisst-siegen-lernen-a-350786.html> (Letöltés: 2025. április 6.)

³⁶ Lausitzer Allianz. <http://www.luziska-alianza.org/> (Letöltés ideje: 2025. április 12.)

³⁷ Többek közt vitatják azt is, hogy valóban kellő legitimitást biztosítanak az alacsony részvétel mellett zajló választások. Serbski Sejm. <https://serbski-sejm-2024.de/de/> (Letöltés: 2025. április 12.)

³⁸ A tanulmánynak nem tárgya a tartományi szint alatti képviselet vizsgálata, de a 2023-as járási és községi választásokon elért eredmények jól mutatják, hogy az SSW helyi szinten is aktív. A párt a járási és városi önkormányzatokban 41 helyet szerzett (a 894-ből), összesen pedig 63 településen mintegy 260-at. Ergebnisse der Kommunalwahlen 2023 in Schleswig-Holstein: Sitzverteilung der Kreiswahlen in den Kreisen und der Gemeindewahlen in den kreisfreien Städten. https://www.statistik-nord.de/fileadmin/Dokumente/Wahlen/Schleswig-Holstein/Kommunalwahlen/2023/Endg%C3%BCltige_Ergebnisse/e_Sitze_nach-Krei-

kisebbségeket. Az SSW a világháború után a dán (és a fríz) kisebbség érdekeinek megjelenítésére alakult, s ma már (részben) regionális pártként határozza meg magát. Ez tükröződik a 2022-es tartományi és a 2025-ös szövetségi választási programjának címében (*Azért, hogy az élet északon megfizethető maradjon* – Damit das Leben im Norden bezahlbar bleibt; *Szavazz Északra* – Deine Stimme für den Norden), az utóbbi bevezetőjének hívószlogenjeiben (*Aki az SSW-t választja, az Schleswig-Holsteint választja* – Wer SSW wählt, wählt Schleswig-Holstein; *Állítsuk pályára a tartományt: regionális válaszok korunk válságaira* – Das Land auf Kurs bringen: Regionale Antworten auf die Krisen unserer Zeit), valamint a legfontosabb programpontokban is.³⁹ Ezekből egy olyan párt képe rajzolódik ki, amely nem csupán – és talán ma már nem is elsősorban – a két kisebbség nyelvi, oktatási és kulturális igényeire fókuszál, hanem a gazdaságpolitikától a kultúr-, oktatás- és szociálpolitikáig, a környezetvédelemtől az emberi jogokig és ifjúságpolitikáig minden kérdésre igyekszik választ találni, s ezáltal (legalábbis tartományi szinten) magát a hagyományos pártok kihívójaként pozícionálni. A Stefan Seidler honlapján olvasható rövid bemutatkozás ugyanezt az attitűdöt tükrözi: azonos hangsúllyal jelenik meg benne a kisebbségek érdekképviseletének felvállalása és az északi tartomány érdekeinek képviselete.⁴⁰ Bár ezt, pontosabban ezzel kapcsolatban az 5%-os küszöb alóli mentességet más pártok számon kérték rajta, amíg a pártnak megvan a nemzetiségi tagsága (ez jelenleg kb. 3000 fő), és programjában hangsúlyos szerepet kap a kisebbségek képviselete, addig a Választási Bizottság kisebbségi pártnak sorolja be, s mint ilyennek, engedi a választáson való indulást. (Nem is beszélve arról, hogy az 1955-ös dán-német államközi egyezmény is garantálja a politikai képviselet megteremtésének lehetőségét.)

2012 és 2017 között az SSW szakított korábbi örök ellenzéki – pontosabban minden irányba távolságot tartó – alapállásával: a Landtagba bekerült dán Flemming Meyer, Jette Waldinger-Thiering, és a fríz Lars Harms háromfős képviselőcsoportja része lett az SPD és a Die Grünen által dominált baloldali koalíciónak. A párt elnökségi tagja Anke Spoorendonk pedig igazságügyminiszteri tárcát kapott, valamint miniszterelnökhelyettes lett. 2017-ben az SSW ellenzékkbe szorult, mivel a következő öt évre a CDU, a Die Grünen és az FDP alakíthatott kormányt. Az SSW-képviselők személye a 69 fős Landtagban nem változott. 2022-ben a párt továbbra is maradt ellenzéki, de a nyugdíjba vonuló Flemming Meyer helyét

sen-Kreisfreien-St%C3%A4dten_KMWSH-2023.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 20.); Über den SSW. <https://www.ssw.de/die-partei/ueber-den-ssw> (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

³⁹ Wahlprogramm des SSW zur Landtagswahl am 8. 2022. Mai. <https://www.ssw.de/wahlen/landtagswahl-2022> (Letöltés ideje: 2025. április 20.); Wahlprogramm des SSW zur Bundestagswahl am 13. Februar 2025. Deine Stimme für den Norden. https://www.ssw.de/fileadmin/user_upload/daten/aktuelles/2025/BTW25/SSW-Wahlprogramm_BTW_2025.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

⁴⁰ Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Der Norden im Bundestag. <https://stefan-seidler.info/deutsch/> (Letöltés ideje: 2025. április 1.)

Christian Dirschauer vette át, s Jette Waldinger-Thiering és Lars Harms mellett Sybilla Nitsch is bekerült negyedikként a parlamentbe. Ezzel a párt frakciót alakíthatott, Waldinger-Thiering pedig parlamenti elnökhelyettes lett. Mivel 2025-ben a parlamenti ciklus közben Lars Harms visszavonult, helyét Michael Schunck vette át, a frakcióvezető pedig az új helyzetben Dirschauer lett.⁴¹

1. táblázat

Az SSW-képviselők bizottsági tagsága (2024–2025)

<i>Név</i>	<i>Bizottság</i>
Lars Harms ⁴²	Pénzügyi Bizottság – elnök; Belügyi és Jogi Bizottság – tag; A Hamburggal való Együttműködési Bizottság – tag.
Christian Dirschauer	Pénzügyi Bizottság – elnök; Szociális Bizottság – tag.
Jette Waldinger-Thiering	Oktatásügyi Bizottság – tag; Európai Bizottság – tag.
Sybilla Nitsch	Belügyi és Jogi Bizottság – tag; Gazdasági Bizottság – tag; A Hamburggal való Együttműködési Bizottság – tag.
Michael Schunck	Petíciós Bizottság – tag; Környezeti és Mezőgazdasági Bizottság – tag.

Forrás: Der SSW im Landtag. <https://www.ssw-sh.de/> (Letöltés ideje: 2025. május 12.)

A táblázatot a szerző állította össze.

Az SSW képviselőinek parlamenti beszédei a tartomány életének valamennyi aspektusával foglalkoznak, melyek közül csak az egyik a kisebbségi kérdés, illetve annak különböző vonatkozásai (nyelv, oktatás, kultúra).

A képviselők nemcsak a nyomtatott és elektromos sajtóban számolnak be munkájukról, hanem – az újonc Schunck kivételével – jelen vannak a szociális médiában is (főleg a facebookon; az instagramon Dirschauer és Nitsch aktív). Posztjaik német, illetve dán nyelvűek, de gyakran előfordul, hogy egyes események bemutatásakor mindkét nyelven publikálnak. Minimum hetente frissülő Facebook-posztjaik nagy része politikai aktivitásukkal függ össze, de megosztanak kifejezetten kisebbségi vonatkozású – egyesületi, intézményi – híreket is.

⁴¹ Geschichte des SSW. <https://www.ssw-sh.de/ueber-uns/geschichte> (Letöltés ideje: 2025. április 8.)

⁴² Lars Harms 2024. december végén visszavonult, s átadta helyét a választási lista 5. helyén szereplő Michael Schuncknak.

2. táblázat

Az SSW parlamenti beszédei (2022. június – 2025. március 28.)

Név	Összes parlamenti beszéd	Kisebbségek/Nyelvkérdés ⁴³
Lars Harms ⁴⁴	177	3
Christian Dirschauer	144	5
Jette Waldinger-Thiering	114	10
Sybilla Nitsch	109	2
Michael Schunck	8	–
Összesen	552 ⁴⁵	20

Forrás: Der SSW im Landtag. <https://www.ssw-sh.de/> (Letöltés ideje: 2025. május 14.)
A táblázatot a szerző állította össze.

Szövetségi szinten egyetlen személy, Stefan Seidler képviseli a pártot 2021 óta, immár a második ciklusban. Frakció nélküli képviselő, így – bár szavazati joggal természetesen rendelkezik – mozgástere korlátozott. A Bundestagban tarthat beszédet, igaz, mindössze 2-3 percben. Emellett módosító javaslatokat is benyújthat a törvényjavaslatokhoz. Kérdéseket intézhet a kormányhoz, amit annak meg kell válaszolnia. A frakciónélkülieket megilleti ugyan a bizottsági tagság, de az elosztásnál nem feltétlenül kerülnek oda, ahova eredetileg szeretnének, mert a felosztást a frakciók egyeztetik le egymás között. Seidler egy számára is fontos bizottságba került 2021 és 2025 között, a *Belügyi és Regionális Bizottságba* (Ausschuss für Inneres und Heimat). Itt felszólalhatott, de nem szavazhatott, így szerepe valójában a tanácsadásra szorítkozott.⁴⁶ Ezért második parlamenti ciklusának elején a CDU/CSU és az SPD eljárási szabályokkal kapcsolatos betérjesztéséhez módosító

⁴³ A párt nyilvántartása szerint kifejezetten és csak a kisebbségi és nyelvi kérdéssel foglalkozó beszédek száma. (Az oktatási és kulturális ügyekkel foglalkozó beszédek is tartalmazhatnak kisebbségekre vonatkozó megállapításokat.)

⁴⁴ Lars Harms 2024. december végén visszavonult, s átadta helyét Michael Schuncknak.

⁴⁵ Az SSW képviselői korábban is aktívak voltak. 2006-ban például a megválasztott két képviselő 199 beszédet tartott a Landtagban. Kompetenzanalyse: Minderheiten als Standortfaktor in der deutsch-dänischen Grenzregion. *Europäischen Akademie Bozen/Bolzano (EURAC), Bozen: Europäischen Akademie Bozen/Bolzano (EURAC), 2007. 15.* https://www.landtag.ltsh.de/export/sites/ltsh/parlament/minderheitenpolitik/kompetenzanalyse_dt.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

⁴⁶ *Rechte der parlamentarischen Minderheiten im Deutschen Bundestag. WD 3 - 3010 - 185/21.* Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags. Berlin: Deutscher Bundestag, 25. Januar 2022. 16. <https://www.bundestag.de/resource/blob/879512/e65f75f859123d23f764122-3a8d8b1ba/Minderheiten-Bundestag-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 28.); Knauf, Mira: Was dürfen und was nicht fraktionslose Abgeordnete. *mitmischen.de Dein Portal zum deutschen Bundestag.* 15.03.2024. <https://www.mitmischen.de/wissen/von-aeltestenrat-bis-zwischenfrage/fraktionslose-abgeordnete> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

javaslatot nyújtott be, melynek célja a nemzeti kisebbségi pártok (valójában az SSW és így a saját) mozgásterének növelése.⁴⁷

Seidler ugyan nem csatlakozott egyik frakcióhoz sem – bár állítólag többen is megkeresték –, de saját bevallása szerint a kisebbségi, és az északi régiót, valamint a skandináv kapcsolatokat érintő témákban rendszeresen egyeztetett a nagy pártok frakcióival (Die Linke, SPD, Die Grünen, CDU, FDP).⁴⁸ Parlamenti munkájában ezekre a témákra koncentrált, annál is inkább, mert frakció nélküli képviselőként nincs lehetősége arra, hogy minden egyes megtárgyalandó kérdéshez kialakítsa az álláspontját. 66 parlamenti felszólalása (2025. március 28-ig) is jól tükrözi, hogy a kisebbségek jogainak alaptörvénybe foglalása, a kisebbségi jogvédelem és a német-dán határ akadálytalan átjárhatóságának biztosítása mellett az északi tartományt hangsúlyosan érintő klímaváltozás kérdésére, a tengerpart védelmére, a közlekedési hálózat fejlesztésére és a gazdasági befektetések fontosságára hívta fel legtöbbször a figyelmet.⁴⁹

A képviselő (szűken értelmezett) parlamenti munkája mellett kapcsolatot tart fenn a nemzeti kisebbségek szervezeteinek érdekeit képviselő berlini *Kisebbségi Titkársággal*, valamint a négy kisebbség ügyeiben illetékes tartományi parlamentek, illetve kormányok mellett működő testületekkel is.⁵⁰ Munkáját egy berlini, valamint egy flensburgi regionális iroda is segíti, három, illetve két alkalmazottal: tudományos munkatársakkal és szociális médiával foglalkozó szakértőkkel.⁵¹ Seidler nagy hangsúlyt helyez a kommunikációra, s ez meg is látszik a nyomtatott sajtóban (és főleg a sajtóközleményeiben), valamint a szociális médiában való megjelenéseinek számában, illetve minőségében. Az országos kérdésekre vonatkozó, vagy a régiót illető Facebook-posztjai általában német, a személyesebb hangvételűek (például a nőnap), vagy a kifejezetten kisebbséget érintő közlések pedig német és dán nyelvűek.

Adódik persze a kérdés, hogy a Bundestagban az SSW mennyiben kisebbségi párt, és mennyiben regionális érdekeket képvisel? A két kategória kétségtávolan nehezen választható el egymástól, hisz a határok az elmúlt nyolc évtizedben elmosódtak, és az értelmezési keretek gyakran átfedik egymást. Kérdés persze az is, hogy egyáltalán meghúzható-e a határ az egyszerű pártérdek és a szorosán vett, valódi

⁴⁷ Änderungsantrag des Abgeordneten Stefan Seidler zu der Beratung des Antrags der Fraktionen der CDU/CSU und SPD. Deutscher Bundestag, Drucksache 21/3. Berlin: Deutscher Bundestag, 24.03.2025. <https://dserver.bundestag.de/btd/21/000/2100003.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

⁴⁸ Uhl, Vianne: Stefan Seidker (SSW) Minderheitenschutz ist keine Extrawurst. *mitmischen.de Dein Portal zum deutschen Bundestag*. 02.04.2024. <https://www.mitmischen.de/parlament/innenpolitik/minderheitenschutz-ist-keine-extrawurst> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

⁴⁹ Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Reden. <https://stefan-seidler.info/meine-reden/> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

⁵⁰ SSW-Mann Stefan Seidler, 2022. 5.

⁵¹ Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Team. <https://stefan-seidler.info/team/> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

kisebbségi érdekképviselő között? És hogy milyen hatása van az SSW képviselője szövetségi parlamenti munkájának a német nagypolitikára? Feltehetően szerény, hisz a számára legfontosabb kérdések általában helyben, tartományi szinten, vagy a szövetségi és tartományi kormányok egyeztetései során dőlnek el.⁵² A régiót illető fejlesztési kérdésekben pedig az országos pártok egyeztetései a meghatározók, melyekben Seidler – feltehetően – maximum megkérdezett szakértőként vehet részt. A nemzeti kisebbségi ügyekben azonban a szövetségi szintű jelenlét, a nyilvános megszólalás lehetősége mindenképpen fontos adottság – nemcsak krízishelyzetekben és nemcsak a dán és fríz kisebbségek érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

JOGSZABÁLYOK

Declaration contained in a letter from the Permanent Representative of Germany, dated 11 May 1995, handed to the Secretary General at the time of signature, on 11 May 1995 – Or. Ger./Engl. – and renewed in the instrument of ratification, deposited on 10 September 1997 – Or. Ger./Engl. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-List?module=declarations-by-treaty&numSte=157&codeNature=0> (Letöltés ideje: 2025. május 25.)

Gesetz über die Ausgestaltung der Rechte der Sorben/Wenden im Land Brandenburg (Sorben/Wenden-Gesetz – SWG) 7. Juli 1994. § 5a. *Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg*, 1994/21. 294. <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/swg#6> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

1815/2019. Gesetz über die Errichtung der „Stiftung für die Friesische Volksgruppe im lande Schleswig-Holstein“ (Friesenstiftung) und zur Änderung des Gesetzes zur Ausführung des Ersten Staatsvertrages zum Glücksspielwesen in Deutschland. Kiel, 13. Januar 2020. *Gesetz- und Verordnungsblatt für Schleswig-Holstein*, 2020/1. 4–6. <http://lissh.lvn.parlanet.de/shlt/lissh-dok/infothek/gvb/2020/XQQGVB201.pdf#page=4> (Letöltés ideje: 2025. április 11.)

Sächsisches Sorbengesetz vom 31. März 1999. *Sächsischer Gesetz und Verordnungsblatt*, 1999/7. 161. § 6. <https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/3019-Saechsisches-Sorbengesetz#p6> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Staatsvertrag zwischen dem Land Brandenburg und dem Freistaat Sachsen über die Errichtung der „Stiftung für das sorbische Volk“ 28. August 1998. *Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Brandenburg*, 1998/15. 220. <https://bravors.brandenburg.de/de/vertraege-237623> (Letöltés ideje: 2025. április 12.)

⁵² Hencke, Gerrit: Was der SSW als Regierungspartei zuerst tun würde? *Der Nordschleswiger*, 13. 09. 2023. <https://www.nordschleswiger.dk/de/deutschland-politik-schleswig-holstein-hamburg-suedschleswig/was-ssw-als-regierungspartei-zuerst> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

JELENTÉSEK, BESZÁMOLÓK, BÍRÓSÁGI, PARLAMENTI NYOMTATVÁNYOK

Anerkennung der Jenischen als nationale Minderheit in Deutschland. Kleine Anfrage der Abgeordneten Petra Pau, Nicole Gohlke, Gökay Akbulut, Clara Bünger, Anke Domscheit-Berg, Dr. André Hahn, Susanne Hennig-Wellsow, Ina Latendorf, Cornelia Möhring, Sören Pellmann, Martina Renner, Dr. Petra Sitte, Kathrin Vogler und der Fraktion DIE LINKE. Deutscher Bundestag 20. Wahlperiode. Drucksache 20/8307. Berlin: Deutscher Bundestag, 12.09.2023. 1–6. <https://dserver.bundestag.de/btd/20/083/2008307.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Ausnahmeregelungen für Parteien nationaler Minderheiten bei der Wahl zum Deutschen Bundestag. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 2009. <https://www.bundestag.de/resource/blob/418436/986a2d652db0c32bc94b2fbbfc0132db/wd-3-051-09-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Änderungsantrag des Abgeordneten Stefan Seidler zu der Beratung des Antrags der Fraktionen der CDU/CSU und SPD. Deutscher Bundestag, Drucksache 21/3. Berlin: Deutscher Bundestag, 24.03.2025. <https://dserver.bundestag.de/btd/21/000/2100003.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Bericht der Landesregierung – Der Ministerpräsident. Minderheiten- und Volksgruppenpolitik in der 20. Legislaturperiode (2022 – 2027) – Minderheitenbericht 2024. Drucksache 20/2798. Schleswig-Holsteinischer Landtag, Kiel: Schleswig-Holsteinischer Landtag, 17.12.2024. <https://www.landtag.ltsh.de/infothek/wahl20/drucks/02700/drucksache-20-02798.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Erster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 25 Absatz 1 des Rahmenübereinkommens des Europarates zum Schutz Nationaler Minderheiten. Bundesregierung, Berlin: Bundesregierung, 1999. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/minderheiten/1-erster-staatenbericht-rahmenuebereinkommen.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Fünfte Stellungnahme zu Deutschland. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Straßburg: Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2022. <https://rm.coe.int/5th-op-germany-de-full-version/1680a6e5ca> (Letöltés ideje: 2025. április 10.)

Fünfter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 25 Absatz 2 des Rahmenübereinkommens des Europarats zum Schutz nationaler Minderheiten. Berlin: Bundesregierung, 2019. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/minderheiten/5-fuenfter-staatenbericht-rahmenuebereinkommen.pdf?__blob=publicationFile&v=4 (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Gemeinsame Pressemitteilung von: Stefan Seidler (SSW) und Denise Loop (Bündnis 90 / Die Grünen) Erfolgsbilanz des Parlamentskreis Minderheiten im Bundestag. Berlin, 25.06.2024. <https://stefan-seidler.info/2024/06/25/erfolgsbilanz-des-parlamentskreis-minderheiten-im-bundestag/> (Letöltés: 2025. április 12.)

Kompetenzanalyse: Minderheiten als Standortfaktor in der deutsch-dänischen Grenzregion. Europäischen Akademie Bozen/Bolzano (EURAC), Bozen: Europäischen Akademie Bozen/Bolzano (EURAC), 2007. https://www.landtag.ltsh.de/export/sites/ltsh/parlament/minderheitenpolitik/kompetenzanalyse_dt.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Kriterien für die Anerkennung nationaler Minderheiten. WD 3 – 3000 – 067/09. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 2009. <https://www.bundestag.de/resource/blob/418438/81e43b425-de854eda21f13759f9c3f5b/wd-3-067-09-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. május 1.)

Möglichkeiten der Anerkennung nationaler Minderheiten in Deutschland. WD – 3000 – 041/18, WD 3 – 3000 – 104/18. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags, Berlin: Deutscher Bundestag, 5. April 2018. <https://www.bundestag.de/resource/blob/560926/0beaca9b05435723cd90da85c90cf05b/wd-3-104-18-pdf-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 22.)

Rechte der parlamentarischen Minderheiten im Deutschen Bundestag. WD 3 – 3010 – 185/21. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestags. Berlin: Deutscher Bundestag, 25. Januar 2022. <https://www.bundestag.de/resource/blob/879512/e65f75f859123d23f7641223a8d8b1ba/Minderheiten-Bundestag-data.pdf> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Urteil in dem Verfahren über die Wahlprüfungsbeschwerden. Schleswig-Holsteinisches Landesverfassungsgericht –LVerfG 9/12 – Schleswig, 13.09.2013. https://www.schleswig-holstein.de/DE/justiz/gerichte-und-justizbehoerden/LVG/Entscheidungen/Dokumente/Urteil_9_12.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (Letöltés: 2025. május 2.)

Tätigkeitsbericht der Beauftragten der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten. April 2022 – Mai 2025. Bonn, 13. Mai 2025. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/heimat-integration/BMI25056-taetigkeitsbericht_ausb.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (Letöltés ideje: 2025. május 17.)

KÖNYVEK, TANULMÁNYOK

Edinger, Florian: Verfassungsmäßigkeit der Befreiung des Südschleswigschen Wählerverns (SSW) von der Fünf-Prozent-Klausel. Zum Urteil des Schleswig-Holsteinischen Landesverfassungsgerichts vom 13. September 2013. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 2014/2. 460–464.

Elle, Ludwig: Das Volk der Sorben in Deutschland. In: Bielefeldt, Heiner – Lüer, Jörg (Hgg.): *Rechte nationaler Minderheiten*. Bielefeld: transcript Verlag, 2004, 152–165.

Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*. Budapest: Gondolat, 2024.

Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten. *Kre-DIt*, 2022/2. sz. 1–16. <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/farkas-gyorgy-tamas-a-nemet-valasztasi-rendszer-kisebbségekre-vonatkozó-rendelkezesei-szovetségi-es-tartományi-szinten/>

Schönbaum Attila: A kisebbségi pártok az európai pártrendszerekben. In: Szarka László et al. (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2009. 36–58.

NYOMTATVÁNYOK (VÁLASZTÁSI PROGRAMOK, ISMERETTERJESZTŐ KIADVÁNYOK)

Lausitz. Die Sorben/Wenden – verbinden die Lausitz. Bad Muskau: Zukunftswerkstatt Lausitz, 2020. 1–28. https://www.domowina.de/fileadmin/Assets/Domowina/Mediathek/Publikationen/zwl_broschuere_sorben_wenden.pdf (Letöltés ideje: 2025. május 1.)

Nationale Minderheiten in Deutschland, Minderheitensprachen und Regionalsprache Niederdeutsch. Berlin: Bundesministerium des Innern und Heimat, 2024. 11–17. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/heimat-integration/nationale-minderheiten/BMI24036-minderheiten-und-regionalsprachen-5-auflage.html>

Wahlprogramm des SSW zur Landtagswahl am 8. 2022. Mai. <https://www.ssw.de/wahlen/landtagswahl-2022> (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

Wahlprogramm des SSW zur Bundestagswahl am 13. Februar 2025. Deine Stimme für den Norden. https://www.ssw.de/fileadmin/user_upload/daten/aktuelles/2025/BTW25/SSW-Wahlprogramm_BTW_2025.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

ÚJSÁGCIKKEK

Fomferek, Sandra: Von Dänen lernen heißt siegen lernen. *Spiegel*, 19.04.2005. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/sorbische-minderheit-von-daenen-lernen-heisst-siegen-lernen-a-350786.html> (Letöltés: 2025. április 6.)

Hencke, Gerrit: Was der SSW als Regierungspartei zuerst tun würde? *Der Nord-schleswiger*, 13. 09. 2023. <https://www.nordschleswiger.dk/de/deutschland-politik-schleswig-holstein-hamburg-suedschleswig/was-ssw-als-regierungspartei-zuerst> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Knauf, Mira: Was dürfen und was nicht fraktionslose Abgeordnete. *mitmischen.de Dein Portal zum deutschen Bundestag*. 15.03.2024. <https://www.mitmischen.de>

de/wissen/von-aeltestenrat-bis-zwischenfrage/fraktionslose-abgeordnete (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Maria Michalk will sich weiterhin für die sorbische Minderheit einsetzen. *Deutscher Bundestag, Online-Dienste*, 06.06.2017. <https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2017/kw23-wege-michalk-509846> (Letöltés ideje: 2025. május 2.)

SSW-Mann Stefan Seidler gründet Minderheitengruppe im Bundestag. *Nordschleswig*, 06.07.2022. 5. <https://www.nordschleswiger.dk/sites/default/files/media/file/35f9424d25f6c55c14e839f24c84e986.pdf> (Letöltés ideje: 2025. május 2.)

Uhl, Vianne: Stefan Seidker (SSW) Minderheitenschutz ist keine Extrawurst. *mitmischen.de Dein Portal zum deutschen Bundestag*. 02.04.2024. <https://www.mitmischen.de/parlament/innenpolitik/minderheitenschutz-ist-keine-extrawurst> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

HONLAPOK

Der SSW im Landtag. <https://www.ssw-sh.de/>

Ergebnisse der Kommunalwahlen 2023 in Schleswig-Holstein: Sitzverteilung der Kreiswahlen in den Kreisen und der Gemeindewahlen in den kreisfreien Städten. https://www.statistik-nord.de/fileadmin/Dokumente/Wahlen/Schleswig-Holstein/Kommunalwahlen/2023/Endg%C3%BCltige_Ergebnisse/e_Sitze_nach-Kreisen-Kreisfreien-St%C3%A4dten_KMWSH-2023.pdf (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

Geschichte des SSW. <https://www.ssw-sh.de/ueber-uns/geschichte> (Letöltés ideje: 2025. április 8.)

Lausitzer Allianz. <http://www.luziska-alianza.org/> (Letöltés ideje: 2025. április 12.)

Minderheitensekretariat. <https://www.minderheitensekretariat.de/> (Letöltés ideje: 2025. április 20.)

Niederdeutschsekretariat. <https://www.niederdeutschsekretariat.de/> (Letöltés ideje: 2025. május 30.)

Schleswig-Holsteinischer Landtag, Gremium für Fragen der Minderheit der deutschen Sinti und Roma in Schleswig-Holstein. <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/sinti-und-roma-gremium/> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Schleswig-Holsteinischer Landtag, Gremium für die Fragen der friesischen Volksgruppe im Lande Schleswig-Holstein. <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/friesengremium/> (Letöltés ideje: 2025. április 18.)

Serbški Sejm. <https://serbski-sejm-2024.de/de/> (Letöltés: 2025. április 12.)

Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Der Norden im Bundestag. <https://stefan-seidler.info/deutsch/> (Letöltés: 2025. április 1.)

Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Reden. <https://stefan-seidler.info/meine-reden/> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Stefan Seidler, Mitglied des Deutschen Bundestages. Team. <https://stefan-seidler.info/team/> (Letöltés ideje: 2025. április 28.)

Über den SSW. <https://www.ssw.de/die-partei/ueber-den-ssw> (Letöltés ideje: 2025. április 20.)